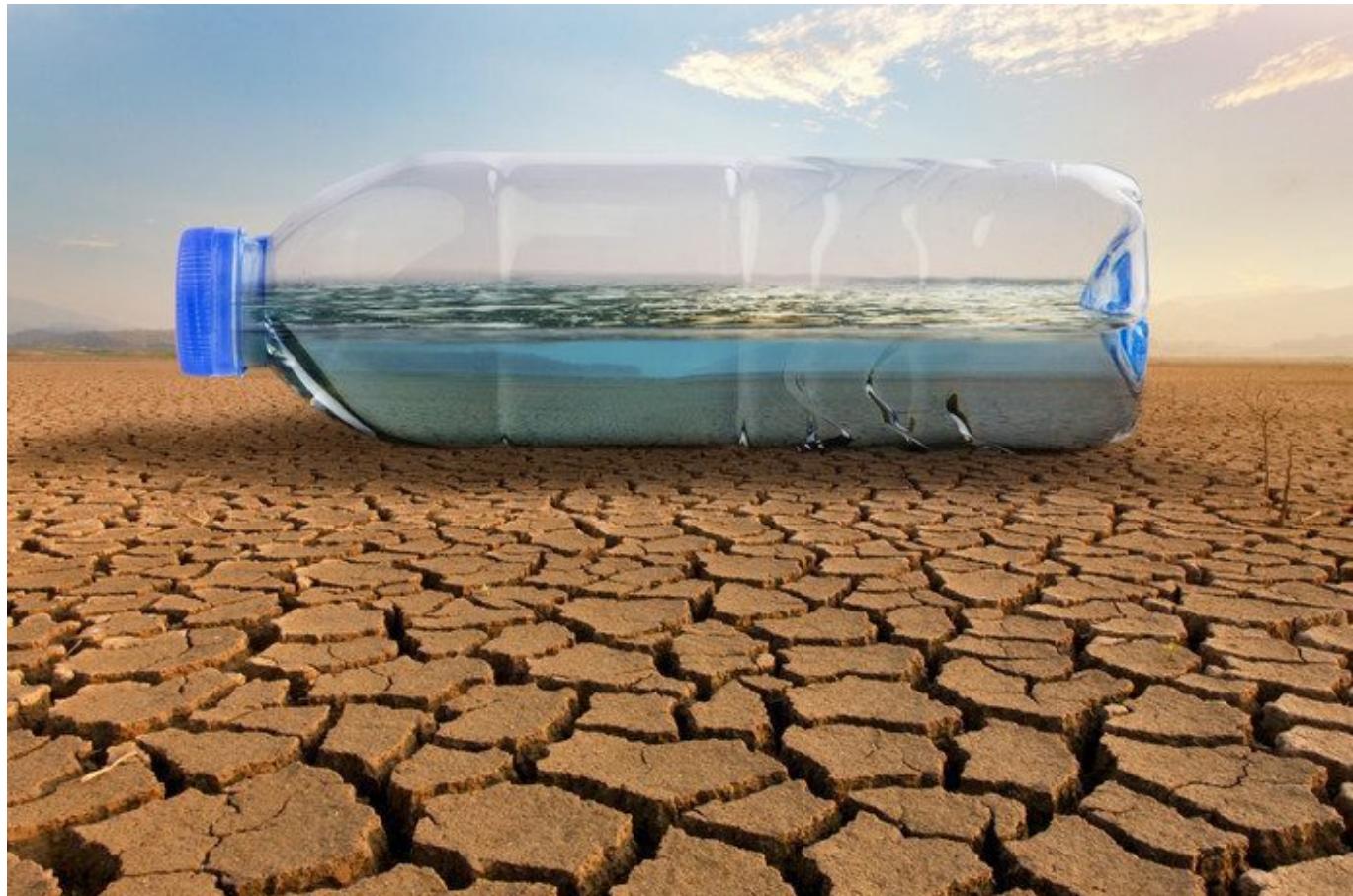

Suw ýetmezçiliği howpy gapyda

Category: Kitapcy, Publisistika, Sözler

написано kitapcy | 26 января, 2025

Suw ýetmezçiliği howpy gapyda SUW ÝETMEZÇILIĞI HOWPY GAPYDA

Ilkinji çaphana 593-nji ýylда Hytaýda guruldy. Ilkinji gazet 700-nji ýylда Pekinde çap edildi.

Ýewropada Iogann Gutenberg 1450-nji ýylда Germaniyanyň Maýnz şäherinde metal harplar bilen çap ediş tehnikasyny ulandy we çaphana geçirdi. XIV asyrda Ýewropada azyndan 20 million kitap çap edildi. (Käbirleriniň aýtmagyna görä 200 million!) Kapitalistik telekeçilik bilen neşirýatlar Ýewropanyň çar künjünde şahamçalaryny açdy...

Osmanlyda birinji çaphanany jöhitler XV asyryň ahyrynda gurdy. Hristianlar XVI asyrda we ahyrynda türkler XVIII asyrda Ybraýym Mütefferika bilen durmuşa geçirdi.

Mütefferikanyň çaphanasy patyşanyň rugsady bilen jemi 17 eseri 12 müň 500 müň ekzemplýarda çap etdi. Kitabyň şular ýaly azlygyna garamazdan Osmanlydaky gozgalaňlaryň turuş nokady hemise şu çaphananyň üstünde boldy. Mysal üçin, täzelenme

hereketi bolan «Nyzamy-Jedide» (jeditçilik) garşı bildirilen nägileligiň nyşanasında ýene şu çaphana bardy... Çaphana diňe XIX asyrda Tanzimat permanyndan soň azatlygyna gowuşdy.

Bu maglumaty nämüçin gepbaşy etdim?..

Ýurдумызыň üns merkezinde «Aýasofýa» metjidi, türbanly (bürenjekli) sudýa, harby döwlet agdarlyşygyna synanyşyk, bürenjekli witrina ýaly birgiden (dereksiz) jedeller barka men näme ýazyp otyryny?

Osmanly aň-düşünjesinde kitap däl-de, «halwa gürrüňdeşligi» (çaý başynyň gürrüňi) diýen ýaly söhbet däbi – meşwereti (konsultasiýasy) bardy. Wagtyň geçmegi bilen ýerini «çaýhana muhabbetine» berdi.

Häzir kitapsyz boş lakgyldylary, warsakylary teleýaýlymlarda köp görýaris. Köpüsi dereksiz adamlaryň ýerliksiz boş gürrüňleri ýurdumyzyň bar ünsünü özüne sowup bilyär. Şonsuzam taryhy tejribesi – kitap okama sany çäkli pikirlenme hilimiz ýyl geçdigisaýy peselyär. Şunyň ýaly ýykgyňçylykly düşünje göýdükligi sebäpli hakykat bilen ýüzleşip bilemezok.

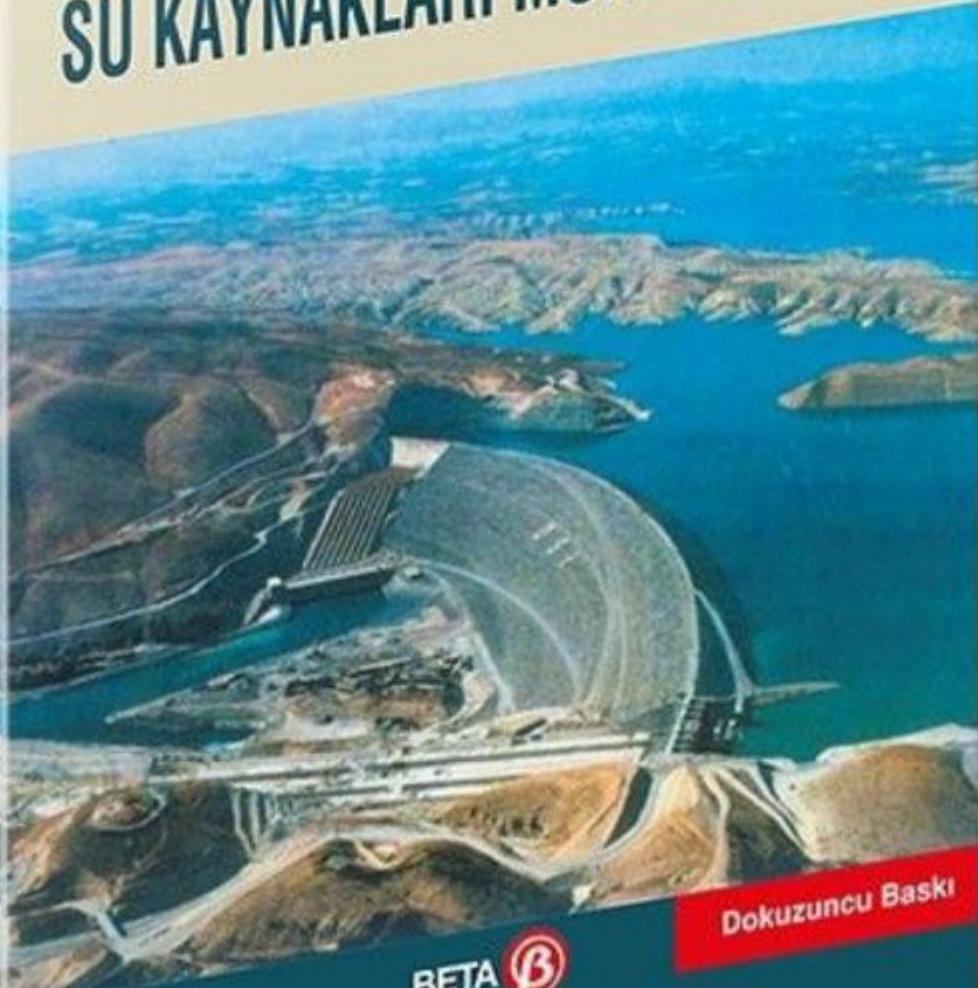
C. ERKEK / N. AĞIRALIOĞLU

SU KAYNAKLARI MÜHENDİSLİĞİ

Prof. Dr. Cevat ERKEK

Prof. Dr. Necati AĞIRALIOĞLU

SU KAYNAKLARI MÜHENDİSLİĞİ

BETA

Dokuzuncu Baskı

kitap

- 727-den 55-e düşdi

Kitap bolmasa, Añ ýetirip bilme ukyby bolmasa... Pikir bolmasa...

Özbaşdak pikirlenip bilmek ukyby-da bolmaýar.
Öňüñizi görüp bilmersiňiz, ýakynlaşyp gelýän problemanyň öňünü alyp bilmersiňiz!

Häzir gaty uly howp bilen ýüzbe-ýüz bolduk we üns merkezimizde şu janagyryly problema ýok: Gurakçylyk!

Suw ýetmezçiliginden başga hemme temada lakgyldap, akyl satyp bilyärис. Her daýym bolşy ýaly problema özünü iň agyr taraplary bilen görkezende, «Bu nireden çykdy!» diýip, agzyňyzy öweldip galarsyňz, ýöne giç bolar.

Ýa-da «Ýagyş ýagaram welin, suw ýetmezçiliği çözüler!» diýip pikir edilýär. Ýalňyş.

Birnäçe ýyl mundan öň «CNN Türk» telekanalynda «Suwa urulan altyn bilezik» (“Suya Vurulan Altın Kelepçe”) atly dokumental filmini taýýarlapdyk. Hemmeler ýaly bizem ýurdumyzy suw gorlaryna baý hasaplaýardyk. Biz özümüzzi Ysraýyldan Kipre «suw satyp» biljek ýurt hökmünde görkezilýärdik. Barlap gördük welin, suw gorlaryna baý däldigimizi bildik...

Mysal üçin, 2006-njy ýylда 67 mm bolan ýagyş, şondan öňki elli ýylyň iň pes derejesindedi. Häzir onuň 55,1 mm bolandygyny ýatladýaryn. Bu gorkunç ýagdaýyň parhyny bilyärsiňizmi? Pikir edip görün, ýurduň ortaça ýagyş derejesi 726 mm-di.

Mesele diňe agyz suwunda däl. Mesele ekerançylyk, mesele senagat önümçiliği...

Hudaýyňzy söýyän bolsaňyz, siz şindizem nämäniň jedelini edip otyrsyňyz, boş gürlemekden ýaňa bokurdagyňyz guranda, içmäge bir owurt tapmarsyňyz!

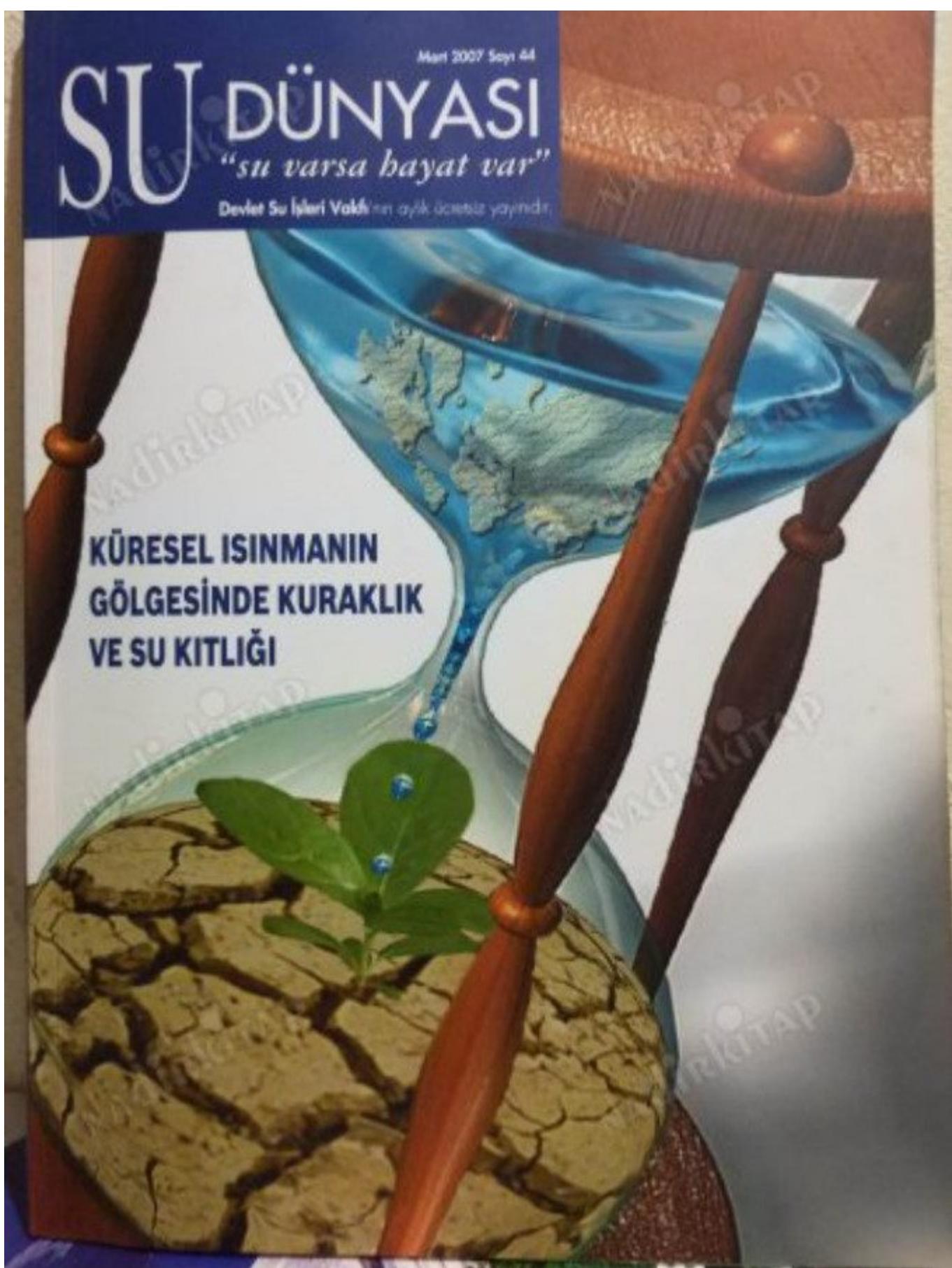
Mart 2007 Sayı 44

SU DÜNYASI

"su varsa bayat var"

Devlet Su İşleri Vakfı'nın aylık ücretsiz yayınıdır.

KÜRESEL ISINMANIN
GÖLGESİNDE KURAKLIK
VE SU KITLİĞİ

- **Täret suwy**

Suw üpjünçiliği – döwlet syýasatydyr.

Suw gytçylygy gözbaşy ulanyşdaky ýeterlik gorlaryň ýaramaz ulanylmaçyndan – infrastruktura kemçiliginden gelip çykýar. Gynansak-da, ýurdumyzda häzire çenli gelip-geçen hökümetler suw gorlaryndan paýlanyşyna, ykdysady ulanşyga, suw arassalaýşa, gaýtadan işlemäge, täzeden ulanmaga, arassa suwa çenli bir bitewi suw dolanşygynyň meýilnamalaryny işläp düzmedi.

Gördük: bar edilýän umyt diňe ýagyşda. Ýagyş ýaganogam welin, hemme problemalar ör boýuna galyberdi. Emma global klimat üýtgeşmesi we munuň bilen baglanyşykly gurakçylyk ýurdumzyň başyna kyn günleri saljaga meñzeýär. Türkiye çaltlyk bilen dünýäniň iň gurak yklymyna eýe Ýakyn Gündogar ýurduna öwrülýär!

Diňe ýagyş däl, iň ýaman ýeri-de garyň ýagmaýandygy! Dünýädäki ähli agyz suwunyň ýarsyna golaýyny üpjün edýän ýerasty suw gorlary gardan iýmitlenýär.

Ýurdumyzda ýakyn wagtlara çenli ýerasty suwlar köp ulanylanokdy. Soňky kyrk ýylда suwaryş pudagynyň ösmegi bilen ýerasty suw gorlaryna şeýle bir cozdułar welin: köller, derýalar, suwly dereler, kölceler ýok boldy. Suwly ýerleriň ýarsyndan gowragy gurady.

Döwlet bulara diňe daşyndan syn edip oñdy. «Suw» diýmek, diňe halka näçe liradan satylýandygy bilen çäkli boldy...

Erdogan «Aýasofýa» metjidine jumga namazyny okamaga gidende, «Sözcü» gazetinden gelenleri goýaýmaň!» diýipdir. Bolup biler, bu onuň öz şahsy pikiri! Emma olam, erte musulmanlar täret kylmaga suw tapmajagyny bilse gowy bolar.

Ýakyn wagtda prezident ýerli häkimiyetler bilen üýşüp gyssagly suw meýilnamasyny durmuşa geçirirmeli. Hernä umydymyz, boş sözlere jogap berjek bolup wagt ýitirmezler-dä.

Ýewropanyň 1 mm suwy-da yrýa etmän ýygnamagynyň kitap okamak bilen dahyly ýokdur öýtmäň...

• Haos ýakynlaşýar

Düýnem dünýädr ýurduñ ekerançylykda özüni özi ekläp bilýän ýedi ýurduñ biridi. Häzir suw gorlarynyň azalmagy netijesinde gurakçulykdän we çölleşmekden iñ köp täsirlenýän ýedi ýurdyň biri.

Bir seredýäñ, suw-sil joşgunlary bolup geçip, bar ýeri weýran edip taşlaýar. Bir seredýäñ, gurakçylyk janyňy alyp gelýär... Hem tebigaty harap edýärис, hem aжy netijelerini başdan geçirip, näme etjegimizi bilemezok!

Ösümlik örtügini zaýalamak (tokaý zolaklaryny çapmak, otluk meýdanlary ýok etmek we ş.m.) çem gelen ýeriňden ekin meýdanlaryny açmak, meýilnamasız ýer ulansygy, çakdanaşa himiki dökünleri bermek ýaly başga-da birnäçe işler eroziyalara (ýer çökmelerine), ýangynlara, suw-sil joşgynlaryna getirýär.

Tebigy sazlaşygyň bozulmagy bilen ýerden alynýan peýdalaram azalýar. Bulam gurakçylyk ýaly daşky gurşaw-klimat betbagtçylyklaryna ýol açýar. Göýdük döwräniň girdabyndan çykyp bilemezok.

Biziň günlerimizde – ýetmişinji ýyllarda okuw maksatnamasynda oba hojalygyny öwreniş sapagy bardy. Okuwçylara ýeriň we suwuň

ulanylyşy boýunça bilim berlerdi. A häzir? «Içýän suwumyzyň» nähildigini näçe adam bilyär?

Her gün iýýän zatlarymyza sarp edilen suwuň içýän suwumyzdan has köpdüğini näçe adam bilyär? Bir adam tarapyndan sarp edilen azygy öndürmek üçin 2000-5000 litr suw gerekdigini näçe adam bilyär?

Suw ýetmezçiliginı öýüñüzdäki krandyñyzdan arakesmeler bilen suw berilmeginden ybaratdyr öýtmäň...

DİLAVER DEMİRAĞ

SUSATANLAR!

SUYU KÖLELEŞTİRƏN KARTELE KARŞI
BİR DİRENİŞ MANİFESTOSU!

hayykitap

- **Gymnatlaşyklar artar**

Dünýäde her ýyl 4 müñ 600 milliard kub metre golaý suw

ulanylýar:

Munuň 70%-i ekerançylykda... (Türkiýede 77%). 20%-i senagatda... (Türkiýede 13%). 10%-i hem ýasaýýş jaýlarynda ulanylýar.

Serediň: Birnäçe günläp ýagjak ýagyş siziň gözüñizi gapmasyn, ýurdumyz suwa baý ýurt däl.

Häzir adam başyna ýyllyk 1.400m³ ulanarlyk suw mukdary bulen suw ýetmezçiliği bolan ýurtlaryň arasyна girýärис.

Erte adam başyna ýyllyk 1.120 m³ ulanarlyk suw mukdary bilen suw ýetmezçiliğinden kösenýän ýurduň ýagdaýyna düşeris.

Bu diňe krandymyzdan akýan suwa täsirini ýetirmez, ekerançylyga-da uly zarba urar! Şeýdibem ýasaýýş hasam gymmatlar!..

Käbir mysallary bersem gowy bolar:

Bir litrlik baklaşka suwy öndürmek 12 litr suw sarp edilýär.

Bir käse çäý gaýnatmak üçin 28 litr suw sarp edilýär. Bir çäşka kofe gaýnatmak üçin 40 litr suw sarp edilýär. Bir sahypalyk ak kagtzy öndürmek üçin 100 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogram pomidor öndürmek üçin 180 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogram kartoşka öndürmek üçin 900 litr suw sarp edilýär.

Bir kilogramlyk merjimek ýetişdirmek üçin 1250 litr suw sarp edilýär. Bir kilogram çörek öndürmek üçin 1300 litr suw sarp edilýär.

Bir gap doñdurma taýýarlamak üçin 1500 litr suw sarp edilýär. Bir kilogram tüwi üçin 3400 litr suw sarp edilýär.

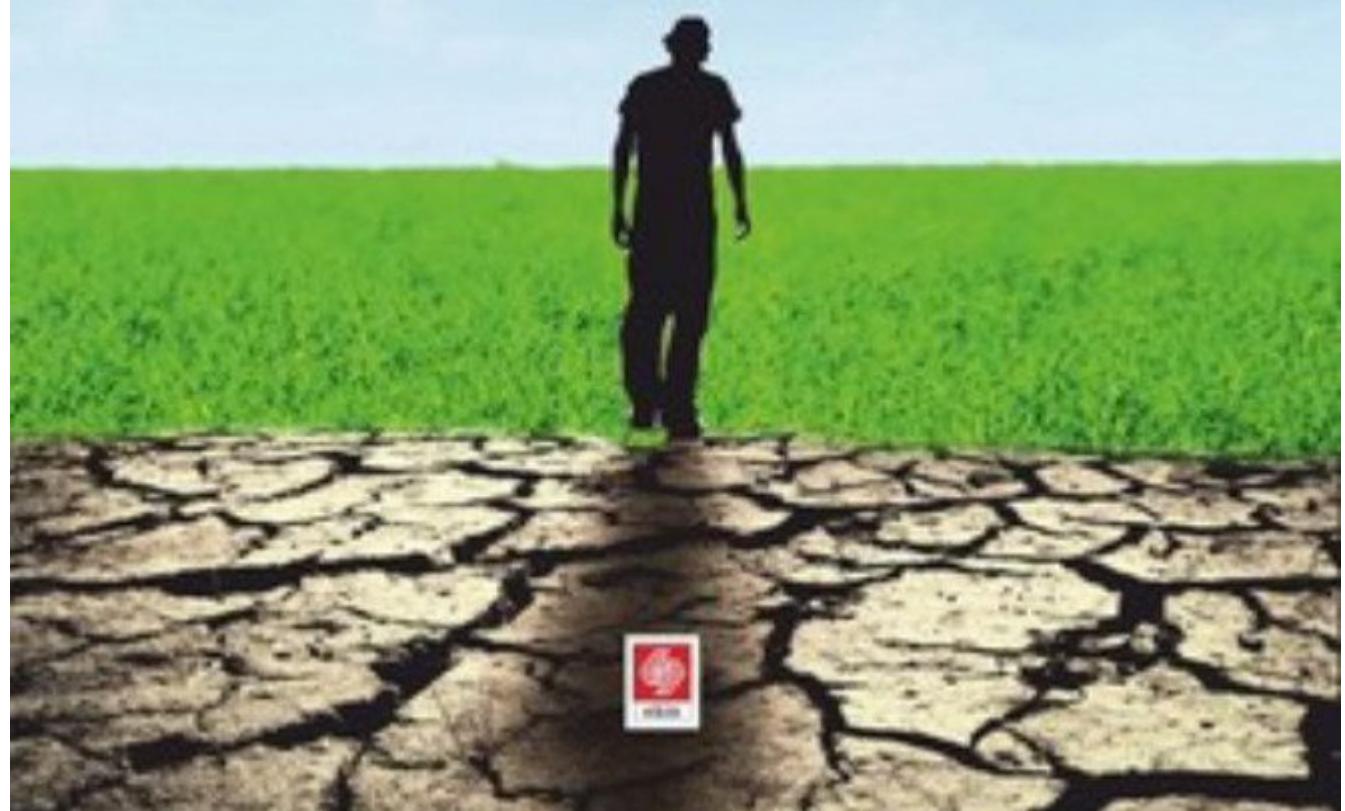
Bir kilogram peýnir üçin 5000 litr suw ulanylýar. Bir kilogram goýun etini öndürmek üçin 6100 litr suw sarp edilýär.

Bir laý penjek-jalbar üçin (1 kg pagta) 10800 litr suw sarp edilýär. Bir aýakgap üçin (1 kg deri) 16600 litr suw sarp edilýär.

Industrial önümlerde hasam köp suw sarp edilýändigini çak ediberiň...

Kuraklık ve Su Kıtlığı Riski İle Mücadelede Kamu Mali Politikaları

Dr. Sibel AYBARÇ

- **Howatyrlandyryjy ýagdaý**

Fatih Sultan Mämmet Stambulyň alkymyna gelip dirände,

wizantiýalylaryň perişdeleriň jynsynyň nämedigini jedel edişleri ýaly, dini-medeni temalardaky ýüzleý temalar bilen günümüz geçirýärис. Eýsem-de bolsa...

Ýurdumyzy gurakçylyga garşy çydamly hala getirmek gerek. Gynansak-da, häkimiýet bu boýunça oñlarlykly işleri ediberenok. Döwletiň islendik maglumatnamasynda şeýle setirler bar:

«Ekerançylyk önemciliðiň artdyrylmagynda ýer-suw gorlarynyň dogry we ätiýaçly ulanylması iň esasy zatdyr».

Eýse, bu aýdylýanlara amal edilýärmi? Suw gorlary akyllı-başlı ulanylýarmy? Ýok.

Ekerançylyk önemciliði suw ýetmezçiliginiň hem baş sebäbi, hem isripçiliðiň düýp sebäbi...

Baş maksat – has az suw bilen has köp önemciliði ýola goýmak!

Ýagny, işlenen suwdan maksimum peýdany gazar mak...

Suw syýasatyny işläp düzen ýurtlar haýsyönüme näceräk suwuň gerek boljakdygyny hasaplap, ýere näme ekiljekdigini kesgitleyär. Türkiýede bolsa häkimiýet beýle meýilnamalaşdyryşa garşy çykýar! Meýilnamalaşdyryşy kommunistlikdir öýdýär! Ýogsam bolmasa:

Düýn, segseninji ýyllaryň başynda 28 million gektar ýer (ýurduň ýerlerinin üçden biri) ekerançylyk meýdanlarydy.

Häzir ekin meýdanlarynyň ululygy 4,5 million gektar azaldy. Özem ekilýän 8,5 million gektar ekin meýdanynyň zordan 74%-ni suwaryp bilýärис! Ekin meýdanlarynyň kiçelendigine garamazdan suw ýetenok.

Aýylgançlygy duýup bilýäñizmi özi?

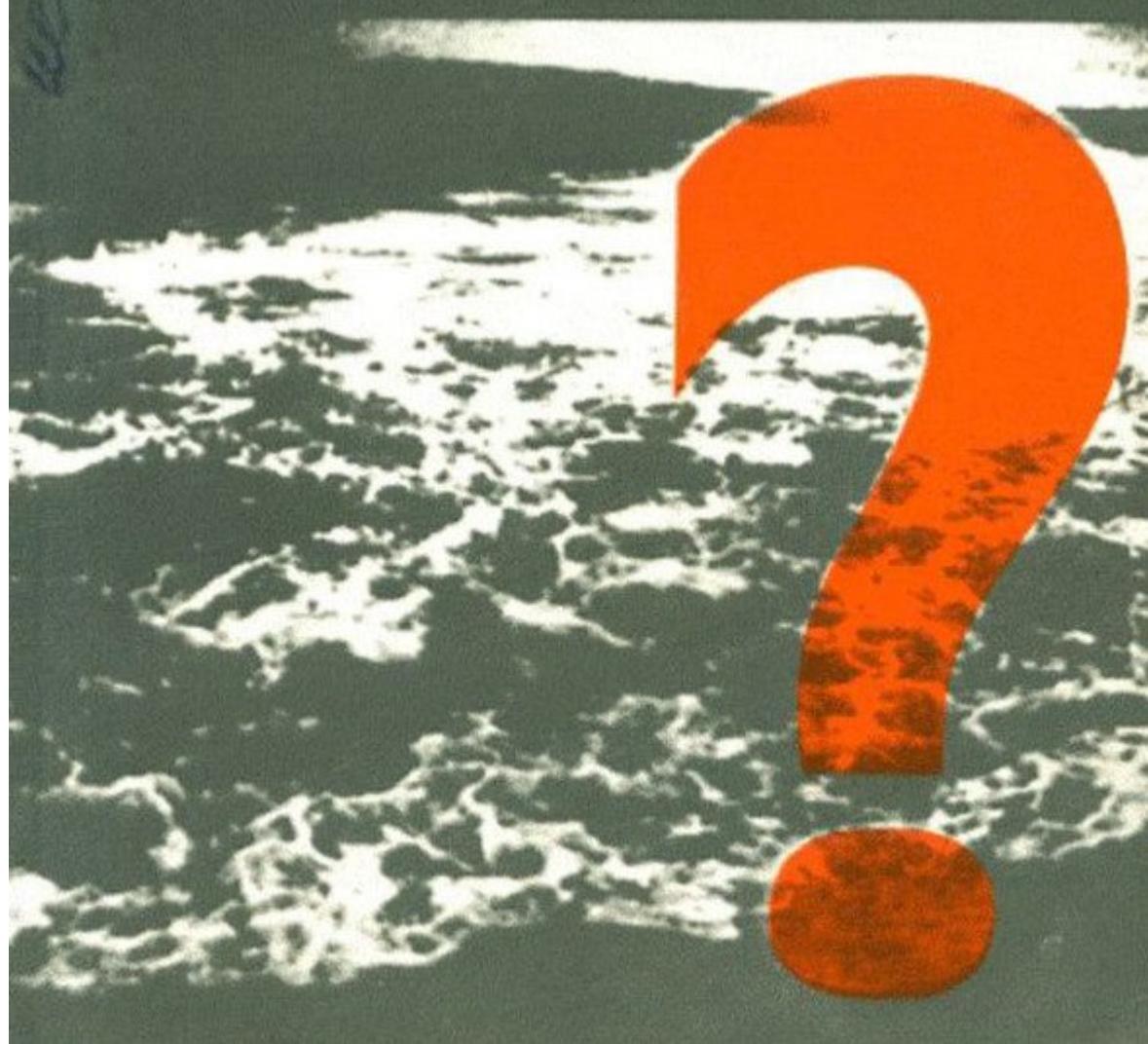
Mesele diňe krantdan kesilip akýan suwda däl.

2594

А.А.Соколов

BOGA:

проблемы на рубеже XXI века

- Problemayıň düýp çeşmesi

Birnäçe günlär ýagyş ýagdy welin, suw ýetmezçiliği problemamyz

çözülendir öýdülüýär.

Hamana, ýurdumyzyň gurakçylygy-da, çölleşmegi-de gutaran ýaly. Ýene geleňsizlige, halpaň-salpaňlyga ýol berilýär. Çünkü kynçylyk krantdan ýa çeşmelerden akýan suw bilen çäklendirilýär!

Käşgä suw ýetmezçiligini bular ýaly aňsat çözip bolýan bolsa! Meseläniň birden köp tarapy bar. Mysal üçin, ykdysady tarapy... 1994-nji ýyl. Döwlet Suw işleri edarasy (DSI) kyrkynjy ýylynda «suw müdiri-suw bentleriniň patyşasy» diýlen prezident Süleyman Demireliň gatnaşmagynda Ankarada ýygňanyşyk gecirdi. Hünärmenler ýurtda suw ýetmezçiliğiň ýokdugyny aýtdy. Zalda oturanlar DSI-niň işgäri, oba hojalyk boýunça ýokary hünärmən doktor Nüvit Soýlu sorag bermek üçin söz gezeginiň berilmegini haýış etdi. Ol:

— *Elimde 1987-nji ýylda NASA-nyň dünýäde suw boýunça maglumatnamasy bar, ýakynda suw ýetmezçiliginiň başlajakdygyny duýdurýar. Türkïyäniň mundan iň köp täsirlenjek ýurtlarynyň biri boljakdygy ýazyлан. NASA ýalňyşýarmy, ýa biz?*

Soragynyň yzyndan Nüvit hanym ýerasty suwlaryň meselesine ünsi çekdi (Onuň doktorlyk dissertasiýasy-da «Ýer-suw kooperatiwleriniň ekerançylyha we önemçilige täsirleridi»).

Çykyş edip bolandan soň ýygňagyň alypbaryjysy «bu ogurlyk bildiriş boldy» diýdi, zalda gülki sesleri ýaňlandy, gürrüň şol ýerde gutardy.

Şol ýygňakda bolup geçenleriň çuňňur manysy bardy. Şeýle:

TMMOB SU POLİTİKALARI KONGRESİ

21-23 Mart 2006

Karayolları Genel Müdürlüğü
Toplantı Salonu
Ankara

Bildiriler Kitabı
2. Cilt

TMMOB
İNŞAAT MÜHENDİSLERİ ODASI

- **Düýp mesele**

Neoliberalizm tarafından häkimiýete getirilen Turgut Özal

hususy eýeçilige geçmeginiň başyny başlan syýasatçy boldy 1984-nji ýylda Ankarada, Stambulda, Izmirde Suw we kanalizasiýa edaralarynyň dolandyryşy modelini durmuşa geçirirdi. Emma.

Sowet Soýuzynyň dargamagy we munuň netijesinde sosial döwletiň towsa göterilmegi bilen azgynlaşan neoliberalizm 1992-nji ýylda geçiren Dublin konferensiýasynda şu karary güýje girizdi:

«Suw ähli önemcilik ugurlarynda ykdysady gymmata eýedir, şonuň üçinem ykdysady emlæk hasaplanmaly...»

Şeýdibem, ýasaýyş hak-hukugy bilen gönüden-göni baglanyşykly suw globallaşmaçy täze dünýä düzgüni bilen metalaşdyryldy.

Sosial tarapy gözden salnyp, suwuň we suw hyzmarlarynyň hususylaşdyrmagy ýola goýuldy.

Adamyň iň gerek zady bolan suw şahsy baýamagyň serişdesine öwrüldi. (Dünýäniň iň baý suw firmalary «Suez», «Veoliave», «Saur» häzir global hususy suw bazarlarynyň 70%-ne golaýyna eýeçilik edýär. Bütindünýä Suw Kongresine «Suez» kompaniyasynyň başlygy Žerom Monod ýaly adamlaryň gatnaşandygyny ýazmagymyň geregi ýok hasaplaýaryn).

Her hususylaşdyrmada bolşy ýaly, ara Bütindünýä banky girdi. 1993-nji ýylda çap edilen «Suw gorlarynyň işledilişi» atly maglumatnamasynda **krediti diňe hususylaşdyrmagy kabul eden ýurtlara berjekdigini** mälim etdi. Bulam az bolýan ýaly Bütindünýä Söwda guramasy-da suw kärhanalaryny erkin bazaryň ygtyýaryna goýulmagyny hökmény şert edip goýdy.

Türkiye «ýaşyl neoliberalizme» boýun boldy! (1994-nji ýyldan başlap Meksika, Polşa, Malaýziya, Argentina, Senegal, Filippinler, Weneriýa, Marokko we başgalar bu «kerwene» goşuldy). Suw boýunça maýa goýumlary doly diýen ýaly daşarky maliýeleşdirijileriň ynsabyna goýuldy.

DSI böleklendi, «Suwaryş edaralary» açyldy. Bolýaram welin, suwuň adalatly paýlanmagy üçin 1965-nji ýyldan bëri jemgyýetçilikçi «Ýerasty suwy suwy suwarma kooperatiwleri» öñdenem bardy. Bütindünýä banky bilen Bütindünýä Söwda guramasy «bazarçy garaýışdan» başga edaralara, gurluşlara sowuk seredýärdi! Ýeke aýdýanlary-da şudy:

«Suwuň erbet dolandyrylyşny diňe hususylaşdyrma bilen çözüp bolar!»

Dogry ekenmi? Elbetde, ýok...

Suwuň metalaşdyrylmagy we suw hyzmatlarynyň hususylaşdyrylmagy çözgüt bolmakdan zyýada suw ýetmezçiligini has beter ötüşdirdi...

• **Göydük çekişmeler**

Suw-gurakçylyk meselesinde-de garşymyza neoliberalizmiň çykmagy geň galdyranok. Ondan öñ adamzadyň umumy mirasy bolan suw jemgyyetçilik gymmatlygy hökmünde döwlet tarapyndan amatly bahadan we adalatly ýagdaýda üleşdirilýärdi.

Neoliberalozm ekerançykdan suw subwansiýalaryny-da aýyrdы. Ýerasty suw gorlary bilen birlikde ähli suw gorlaryny çaltlyk bilen eksplutatirledi. Suwy hapalady. Jemgyyetçilik ulanşygy isripçi gören bolýardy, özi ondan has isripçi bolup çykdy...

Görlüşi ýaly, suw hyzmatlary hususy eýeçilik bilen däl-de, jemgyyetçilik eýeçiliginiň garamagynda bolsa, has gowy bolýan eken.

Hawa, hususylaşdyrma täsirlilik, hil, bäsdeşlik we hyzmat ugrünđa garasyylan netijeleri bermedi. Häzir suw ýetmezçiliginiň esasy sebäpleriniň arasynda bazara esaslanýan

garaýyşdygyny aýtmadyk, ýazmadyk galmary diýen ýaly. Neoliberalizm suw boýunça-da ýykgyňçylyga ýol açdy. «Bukudaky elita» ("Saklı seçilmişler") kitabymda ýazypdym: GAP taslamasyny ýok etdi!

Indem Türkiýede uly zyýanlara getiren «Suwaryş edaralary» ýatyrylmaga synanyşylýar. Uzatmatyn-la gowsy.

Häzir dünýäde alternatiw suw hyzmat modelleriniň üstünde pikir alşylýar. Biziňem kellämizi emeli we dereksiz çekişmelerden galdyryp, suw syýasatyny ara alyp maslahatlaşmagymyz lazym.

Birküç günläp ýagan ýagyş derdimize derman bolup bilmez. Suw çeşmeleriniň we strategiýalarynyň ösdürilmegi üçin jemgyýetçilikçi amatly suw syýasatyny işläp düzmeli...

Soner ÝALÇYN.

«SÖZCÜ» gazeti, 14.01.2021 ý. Publisistika